

МЕСЦА І РОЛЯ ЦЭНЗУРНЫХ ОРГАНАЎ Ў ТРАНСФАРМАЦЫЙНЫХ ПРАЦЭСАХ У ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ (1939 – 1941)

А.В. Сумко

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Полацк, Беларусь

Пасля таго, як у верасні 1939 года тэрыторыя Заходняй Беларусі ўвайшла ў склад БССР, пачалася весціся работа па ўключэнню гэтага рэгіёна ў новую палітычную сістэму і сацыяльную рэчаіснасць. У сувязі з гэтым дзяржаўная палітыка ў кнігавыдавецкай сферы была накіравана на ліквідацыю непрымальнай з пункту ідэалагічных пазіцый літаратуры і замену новай адпаведнага зместу. Паліграфічныя прадпрыемствы на тэрыторыі Заходняй Беларусі былі нацыяналізаваны і перададзены спачатку ў вядзенне абласных часовых упраўленняў, а затым пасля стварэння органаў савецкай улады – мясцовым органам кіравання [1, с. 470]. Толькі ў Беластоку ў дзяржаўную ўласнасць перайшло 18 друкарняў [2, с. 413].

Паўнамоцтвы па цэнзураванню на тэрыторыі Заходняй Беларусі мелі як ваенныя (кантралюючыя функцыі былі ўскладзены на палітычнае ўпраўленне штаба Беларускага фронту), так і цывільныя органы [3]. Прычым цэнзурныя органы арміі паводзілі сабе досыць аўтаномна. Яны пераважна праглядалі газеты воінскіх частак, што прызначаліся спецыяльна для насельніцтва Заходняй Беларусі.

Па меркаванню партыйных органаў, ваенныя цэнзары не забяспечвалі неабходны ўзровень кантролю за друкаванай прадукцыяй. Афіцыйнае распараджэнне з боку ўпаўнаважанага СНК СССР аб кантролі было выдадзена 7 снежня 1939 года [3]. Фарміраваннем і камплектацыяй цэнзурнага апарата ў Заходняй Беларусі займаліся цэнтральныя партыйныя органы. Кіраўніком Брэсцкага абласнога ўпраўлення па справах літаратуры і выдавецтваў была прызначана Дадонава, руская па паходжанню, член ВКП(б) з 1926 года, якая раней працавала інструктарам Кагановіцкага Мінскага РК [4]. Амаль усе кіруючыя работнікі былі мабілізаваны з цэнтральных абласцей як БССР, так і СССР.

Цэнзары ў першую чаргу праглядалі органы перыядычнага друку, якія выходзілі на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Упаўнаважаныя не толькі правяралі тэксты з боку ідэалагічных памылак і захавання ў іх сакрэтнай інфармацыі, але і прапаноўвалі, які матэрыял пажадана друкаваць. Напрыклад, органу Часовага Кіравання Маладзечанскага павета Вілейскай вобласці газеце "Чырвонае Знамя" рэкамендавалася больш увагі засяроджваць на параўнанні таго, як насельніцтва Заходняй Беларусі жыло да і пасля ўз'яднання з БССР [5]. ЦК УКП(б) арыентавала РК КП(б)Б і рэдакцыі газет на тое, што "основной задачей районной печати является идейно-политическое воспитание трудящихся на основе повседневной пропаганды текущей политики и мероприятий партии и правительства, пропаганды, опирающейся на конкретные близкие и понятные факты из местной практики из своего же района" [6].

Найбольш характэрнымі парушэннямі, якія знаходзіў папярэдні кантроль Заходняй вобласці, было разгалашэнне ваенных тайнаў. Так, за верасень 1940 года было вынайздзена 63 выпадкі незахавання ваеннай тайны толькі ў цэнтральных газетах і радыё-вяшчанню [7]. Акрамя друкаванай прадукцыі, цэнзары правяралі ваенную карэспандэнцыю, бо у лістах прыводзіліся прозвішчы камісараў і месцы дысплакацыі ваенных частак. Яны імкнуліся папярэдзіць пранікненне інфармацыі аб выпадках адмоўнага настрою сярод чырвонаармейцаў, якія, сутыкнуўшыся з рэчаіснасцю,

пачалі пісаць да дому пра тое, што іх падманулі, бо на самой справе становішча ў Польшчы было зусім не такім, як падавалася афіцыйнай прапагандай: "Говорили, что в Польше плохо живётся, оказывается наоборот. – здесь лучше, чем в СССР, и в магазинах всё есть" [8]. Зразумела, што такія звесткі ўпаўнаважаныя не маглі прапусціць, таму разам з выкрасленнем небяспечных месцаў у лістах праводзілася актыўная агітацыйна-прапагандысцкая праца сярод чырвонаармейцаў.

Згодна з пастановай Бюро ЦК КП(б)Б ад 15 сакавіка 1940 года была праведзена масавая чыстка літаратурнага фонду Заходняй Беларусі [9, с. 98]. Складаннем загадаў па канфіскацыі шкоднай літаратуры займалася адначасова Галоўліта БССР і УССР. Першы праглядаў і падрыхтоўваў загады па канфіскацыі літаратуры, выдадзенай у былой Польшчы, на яўрэйскай і беларускай мовах, другі сумесна з Акадэміяй навук УССР – на польскай і ўкраінскай [10]. Органы Галоўліта канфіскавалі перш за ўсё кнігі патрыятычнага зместу, публікацыі, звязаныя з польскай культурай. Непрыдатнымі для карыстання былі прызнаны амаль усе школьныя падручнікі, так як, на думку цэнзараў, былі прасякнуты "ідэалогіяй польскага фашызму і каталіцкага кансерватызму, і выхоўвалі дзяцей і моладзь у духу польскага шавінізму" [11, с. 404].

Неабходна адзначыць, што розныя дырэктывыя дакументы аб правілах працы цэнзурных органаў у памежных раёнах даходзілі з вялікім спазненнем. Мясцовыя цэнзары кіраваліся ўласнымі меркаваннямі, якія потым выклікалі незадавальненне Галоўліта РСФСР і саюзных цэнтральных партыйных органаў пры праверцы справаздач. Акрамя таго многія з тых, хто займаўся праверкай, мелі нізкі адукацыйны ўзровень. Ім было цяжка вылучыць ступень варожасці таго ці іншага літаратурнага твора, у першую чаргу на польскай і яўрэйскай мовах; таму звычайна забаранялася ўсё. Так, Баранавіцкі абкам паведамляў аддзел прапаганды і агітацыі РК КП(б)Б аб тым, што ў некаторых раёнах мелі месца выпадкі знічэння прыватных бібліятэк, якія мелі велізарную гістарычную і навуковую каштоўнасць. Беластоцкае абласное ўпраўленне па справах літаратуры і выдавецтваў Галоўліта БССР выдаў распараджэнне спаліць усе кнігі, якія былі надрукаваны на польскай мове [12, с. 99].

Пасля ўсталявання савецкай улады ў заходніх абласцях БССР пачаўся перавод школ на беларускую мову выкладання, а ў раёнах, дзе кампактна пражывалі прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, адкрываліся школы, у якіх дзеці навучаліся на роднай мове [13, с. 462]. Дзяржаўнае выдавецтва БССР атрымала загад ад партыйных органаў забяспечыць усе навучальныя ўстановы ў заходніх абласцях БССР на 1940/41 вучэбны год неабходнай літаратурай, а таксама адкрыць свае кнігарні ў гэтым рэгіёне. Праблемным стала пытанне аб выданні польскамоўнай літаратуры. Чыстка кніжнага фонду ад "варожай" літаратуры на тэрыторыі Заходняй Беларусі прывяла да каласальнага дэфіцыту выданняў на польскай мове. Гэта выклікала абурэнне з боку мясцовага польскага насельніцтва, якому абяцалі задавальненне патрабаванняў як у арыгінальнай польскай літаратуры, так і перакладной кнігавыдавецкай прадукцыі. Вырашыць праблему толькі сіламі выдавецтваў БССР было складана, таму што ў 1937 годзе аддзел друку і выдавецтваў ЦК КП(б)Б прадставіў на Бюро спісы выдадзенай літаратуры на мовах нацменшасцей з улікам звестак аб аўтарах і становішчы на літаратурным рынку і прапанаваў разгледзець пытанне аб спыненні выдання польскамоўнай літаратуры ў БССР. Аргументавалася гэта тым, што арыгінальнай польскай савецкай літаратуры амаль не выдавалася, а кадры польскіх паэтаў і пісьменнікаў БССР былі нязначныя і засмечаныя варожымі элементамі. Уся друкаваная прадукцыя на польскай мове складалася з перакладаў рускіх і беларускіх аўтараў

або перавыданняў польскіх, якія жылі па-за межамі БССР. У выніку выпуск літаратуры на польскай мове быў спынены, адпаведны аддзел у структуры Дзяржвыдавецтва БССР ліквідаваны.

У першыя месяцы кнігі на польскай мове ў Заходнюю Беларусь дастаўляліся самалётамі з Масквы і Мінску [14, с. 207]. Пераважала агітацыйна-прапагандысцкая, палітычная літаратура, якой запаўняліся бібліятэкі і ізбы-чытальні. Існавала пэўнае размеркаванне па пасылцы кніг. Так, Магілёўская вобласць накіроўвала літаратуру ў Баранавіцкую вобласць (у 1940 годзе – 43 000 экз.); Гомельская – у Брэсцкую (46 000 экз.); Мінская – у Беластоцкую (15 388 экз.); Палеская – у Пінскую (30 000 экз.); Віцебская – у Вілейскую (12 000 экз.), але найбольшая колькасць прыходзіла з Масквы (461 400 экз.) і размяркоўвалася па ўсіх абласцях Заходняй Беларусі [15].

Недахоп падручнікаў у школах з польскай мовай навучання прымусіў шэраг кнігарань арганізаваць збор і продаж старых савецкіх падручнікаў. Акрамя гэтага па звесткам, якія прыводзіць у сваёй кнізе "Найноўшая гісторыя Беларусі" Я. Мірановіч, навучальныя ўстановы самі спрабавалі знайсці выйсце, а менавіта займаліся выданнем падручнікаў. Так, у 1940 годзе ў школах на тэрыторыі Заходняй Беларусі было надрукавана і распаўсюджана 62 найменні падручнікаў на рускай мове, 44 – на польскай, 43 – на ідыш, 39 – на беларускай [16, с. 118].

План выдання літаратуры на 1941 год Дзяржаўнага выдавецтва пры СНК БССР прадугледжваў выпуск на беларускай, рускай, польскай мовах антырэлігійнай літаратуры, якая была прадстаўлена наступнымі рукапісамі: "Праваслаўная царква на службе польскіх паноў", "Рэакцыйная роля каталіцызму ў заходніх абласцях БССР", "Што такое уніяцкая царква", "Сектанцтва ў заходніх абласцях БССР" і інш. Акрамя гэтага, рэдакцыйна-выдавецкі план уключаў асобны блок палітычнай і мастацкай літаратуры на польскай мове, які ўтрымліваў 78 назваў [17]. Палітычная была прадстаўлена творамі класікаў марксізму-ленінізму (У. Ленін, І. Сталін) і брашурамі агітацыйна-масавага характару ("Што дала Савецкая ўлада працоўным" і інш.). Мастацкая літаратура – творамі рускіх (М. Горкі, У. Маякоўскі, А. Талстой і інш.), беларускіх (Я. Колас, Я. Купала, М. Лынькоў і інш.) і польскіх пісьменнікаў (Г. Сянкевіч, А. Міцкевіч, Б. Прус і інш.). У другой палове 1940 года палітыка ў адносінах да польскай літаратуры была перагледжана і забарона твораў А. Міцкевіча, Ю. Славацкага і іншых пісьменнікаў была прызнана памылкаю. Акрамя выбраных твораў польскіх класікаў у плане былі прадугледжаны зборнікі апавяданняў польскіх пісьменнікаў, якіх улада трактвала як савецкіх (В. Васілеўская, Я. Бранеўская і інш.) [18]. Рэдакцыйна-выдавецкі блок на польскай мове прадугледжваў выпуск дзіцяча-юнацкай літаратуры, якая павінна была пазнаёміць з дзіцінствам і школьнымі гадамі У. Леніна, у папулярнай манеры распавядала пра К. Маркса, І. Сталіна, Ф. Дзяржынскага. Таксама сюды былі ўключаны творы Я. Купалы, Я. Коласа, М. Танка і Я. Бранеўскай.

Неабходна адзначыць, польскія аддзелы выдавецтваў дзейнічалі ў Маскве, Кіеве, Вільні і выпускалі амаль аднолькавую літаратуру. Толькі ў першыя месяцы 1941 года пачалі рабіць захады, каб выправіць сітуацыю і выключыць непатрэбнае паўтарэнне адных і тых жа твораў. Арганізацыйныя і тэхнічныя пытанні, звязаныя з выданнем літаратуры на польскай мове ў БССР, канчаткова былі вырашаны 24 лютага 1941 года, калі Бюро ЦК КП(б)Б зацвердзіла пастанову аб стварэнні польскага аддзела пры Дзяржаўным выдавецтве пры СНК БССР [19, с. 98]. Кіраваў аддзелам Л. Ардынскі, а функцыі палітычнага рэдактара, са згоды партыйных органаў, выконвала Р. Каплан-Кобрынская (член КПЗБ) [20, с. 211]. Падрыхтоўку спісаў кніг, якія ў першую чаргу

неабходна было перакласці на польскую мову, ЦК КП(б)Б даручыў абласным камітэтам Заходняй Беларусі. Так, спіс патрэбных твораў, на думку сакратара абласнога камітэта КП(б)Б у Беластоку Эльмана, утрымліваў: "Дзіцячы каляндар", "Спеўнік – польска-савецкія рэвалюцыйныя песні", "Гаспадарчы каляндар", "Зборнік антырэлігійнай літаратуры", "Гісторыя народаў СССР" (падручнік для сярэдняй школы), "Вытрымкі з рэвалюцыйных падзей у Польшчы", "Збор польска-савецкіх дакументаў перыяду вайны 1920 года", "Палітычны слоўнік", "Польска-беларускі, беларуска-польскі слоўнік", "Польскі арфаграфічны слоўнік". Сярод класікаў камуністычнай літаратуры лідзіруючыя пазіцыі былі за працамі К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Леніна і І. Сталіна, дапоўненыя творамі іншых бальшавіцкіх дзеячоў; сярод іх "Лісты, дзённікі, артыкулы" Ф. Дзяржынскага, "Салдат-грамадзянін" С. Будзённага, "Прамовы і артыкулы" М. Калініна. Класічную рускую літаратуру прадстаўлялі наступныя аўтары: М. Чарнышэўскі, М. Горкі, М. Астроўскі, А. Пушкін і інш. З беларускай мовы планавалася перакласці: З. Бядуля "Салавей"; М. Лынькоў "Участак"; Грабоў "Выбраныя вершы"; а з ідзіш: Шалома Алейхема "Тэўе-малочнік"; Берлінскага "Жыццё, якое прачынаецца"; Шэхтмана "У лясках Палесся". Спіс кніг завяршала літаратура для дзяцей і моладзі, сярод іх: "Дзіцячы і школьныя гады Ільіча", "Жалезны Фелікс" і інш. [21, с. 404]. Партыйнае кіраўніцтва строга сачыла за тым, каб літаратура была "актуальнай"; таму яе друк далучалі да канкрэтных мерапрыемстваў (выбары, 1 Мая, партыйныя зезды і г.д.).

Пачатак Вялікай Айчыннай вайны прыпыніў працу выдавецтваў, і большасць вышэй названых твораў не была выдадзена. Да чэрвеня 1941 года паступіла ў продаж на польскай мове перш за ўсе палітычная літаратура, якая ўжо раней выходзіла на тэрыторыі СССР і была ідэалагічна вытрыманая. Кнігі К. Маркса, У. Леніна, І. Сталіна былі неабходнымі элементамі агітацыйна-прапагандысцкай дзейнасці, астатнія разглядаліся як менш важныя.

За кароткі тэрмін на тэрыторыі Заходняй Беларусі быў пройдзены шлях, які ў БССР заняў амаль два дзесяцігоддзя.

ЛІТАРАТУРА

1. Марцелев, С.В. Печать Советской Белоруссии / С.В. Марцелев. – Минск: Беларусь, 1967. – 512 с.
2. Śleszyński, W. Okupacja Sowiecka na Białostocczyźnie w latach 1939 – 1941. Propaganda i indokrynacja / W. Śleszyński. – Białystok, 2001. – 594 s.
3. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ) Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1031. Дакладныя запіскі сакратароў ЦК КП(б)Б (1936 г. – 1940 г.). – Л. 20.
4. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ) Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 1: Аб распаўсюджванні друку па вобласці. – Л. 51.
5. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1031. Дакладныя запіскі сакратароў ЦК КП(б)Б (1936 г. – 1940 г.). – Л. 6.
6. фонд. 7580, воп. 1, спр. 20, л. 199-200.
7. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 2031– Перапіска з Галоўлітбелам і АВЦ (1938 г. – 1940 г.). – Л. 14.
8. Расійскі дзяржаўны ваенны архіў (РДВА) Фонд 350806. – Воп. 1. – Спр. 147. Дырэктыўныя ўказанні, распараджэнні палітупраўлення РККА (1939 – 1941 гг.). – Л. 27.
9. Gnatowski, M. W Radzieckich okowach / M. Gnatowski – Łomża, 1997. – 308 s.
10. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 2031– Перапіска з Галоўлітбелам і АВЦ (1938 г. – 1940 г.). – Л. 80.

11. Śleszyński, W. Okupacja Sowiecka na Białostocczyźnie w latach 1939 – 1941. Propaganda i indokryncja / W. Śleszyński. – Białystok, 2001. – 594 s.
12. Gnatowski, M. W Radzieckich okowach / M. Gnatowski – Łomża, 1997. – 308 s.
13. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000 – 2006. – Т. 5: Беларусь у 1917 – 1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. – 2006. – 613 с.
14. Głowacki, A. Legalna książka polskojęzyczna w BSSR (1940 – 1941) / A. Głowacki // Społeczeństwo Białoruskie, Litewskie i Polskie na ziemiach Północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939 – 1941. – Warszawa, 1995. – S. 207 – 213.
15. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 2020. Докладныя запіскі сакратароў ЦК КП(б)Б (1936 г. – 1940 г.). – Л. 20.
16. Мірановіч, Я. Найноўшая гісторыя Беларусі / Я. Мірановіч. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2003. – 243 с.
17. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 2031– Перапіска з Галоўлітбелам і АВЦ (1938 г. – 1940 г.). – Л. 1.
18. НАРБ. – Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 2423. – Перапіска з Галоўлітбелам і АВЦ (1938 г. – 1940 г.). – Л. 24 – 26.
19. Gnatowski, M. W Radzieckich okowach / M. Gnatowski – Łomża, 1997. – 308 s.
20. Głowacki, A. Legalna książka polskojęzyczna w BSSR (1940 – 1941) / A. Głowacki // Społeczeństwo Białoruskie, Litewskie i Polskie na ziemiach Północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939 – 1941. – Warszawa, 1995. – S. 207 – 213.
21. Śleszyński, W. Okupacja Sowiecka na Białostocczyźnie w latach 1939 – 1941. Propaganda i indokryncja / W. Śleszyński. – Białystok, 2001. – 594 s.

ГОСУДАРСТВО В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. ГЛОБАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА

Я.А. Сытник

Луцкий национальный технический университет, г. Луцк, Украина

Исследование данной проблемы началось приблизительно с последней четверти прошлого столетия. Несмотря на наличие определённых наработок, всё же данная тема страдает фрагментарностью. До сих пор не выработано единых концептуальных подходов к изучению глобального управления как политического и социокультурного феномена, характера его влияния на политическое развитие.

Необходимость реализации глобального управления связано с такими аспектами, как: 1) сложность глобализационного процесса, включающего множество подпроцессов, которые совершаются как в разных сферах общественной жизни, так и в сознании людей; 2) масштабность глобализации, её “утяжеление” в пространстве и времени, когда весь мир сегментирован на составляющие разного уровня интегрированности, а эти составляющие тесно переплетены и взаимодействуют между собой; 3) многообъектность и многосубъектность глобализации: она не просто разделила мир на тех, кто “глобализирует”, и тех, кого “глобализируют”; 4) наличие в процессе глобализации таких аспектов, как мир природы с его ресурсами, который сегодня уже определённым образом закрылся (географически, ресурсно, информационно) или замыкается (интеллектуально, этически и т.д.) и приобрёл качество ограниченности и дефицита-